

“TIL BOYLIGI — INSON KAMOLOTINING MEZONI”

*Toshkent viloyati Parkent tumani
28 -umumiy o‘rta ta’lim maktabining
Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Nortoyeva Feruza Shukurovna*

Annotatsiya: Mazkur maqolada til boyligining inson tafakkuri, ma’naviy kamoloti va ijtimoiy rivojlanishidagi o‘rni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Til boyligi shaxsning fikrlash darajasi, nutq madaniyati va kommunikativ salohiyatini belgilovchi muhim omil sifatida yoritiladi. Shuningdek, lug‘at boyligini rivojlantirishning ta’lim jarayoni, kitobxonlik madaniyati va ma’naviy tarbiya bilan uzviy bog‘liqligi ochib beriladi. Maqolada til boyligining inson kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ilmiy asosda izohlanadi.

Kalit so‘zlar: til boyligi, nutq madaniyati, inson kamoloti, lug‘at zaxirasi, tafakkur, ma’naviy rivojlanish, kitobxonlik, kommunikativ salohiyat.

Аннотация: В статье анализируется роль языкового богатства в интеллектуальном развитии, духовном совершенствовании и социальной активности личности. Языковое богатство рассматривается как важный фактор, определяющий уровень мышления, культуру речи и коммуникативный потенциал человека. Особое внимание уделяется взаимосвязи развития словарного запаса с образованием, культурой чтения и духовным воспитанием. Также раскрывается значение языкового богатства в формировании гармонично развитой личности и развитии общества.

Ключевые слова: языковое богатство, культура речи, развитие личности, словарный запас, мышление, духовное развитие, чтение, коммуникативный потенциал.

Annotation: This article examines the role of language richness in intellectual growth, spiritual development, and social maturity of an individual. Language richness is considered an important factor that determines the level of thinking, speech culture, and communicative competence. Special attention is paid to the relationship between vocabulary development, education, reading culture, and moral upbringing. The article also highlights the significance of language richness in personal development and societal progress.

Keywords: language richness, speech culture, personal development, vocabulary, thinking, spiritual growth, reading culture, communicative competence.

Til insoniyatning eng buyuk ijtimoiy hodisalaridan biri bo'lib, u nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur, madaniyat, tarixiy xotira va ma'naviy qadriyatlarning tashuvchisi sifatida ham namoyon bo'ladi. Insonning dunyoni anglash darajasi ko'p jihatdan uning til boyligi bilan belgilanadi. Til boyligi deganda nafaqat so'zlar sonining ko'pligi, balki ularni o'rinli qo'llash, ma'no nozikliklarini tushunish, fikrni aniq va ravon ifodalash qobiliyati ham nazarda tutiladi. Shu sababli til boyligi inson kamolotining muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Insonning nutqi uning bilim saviyasi, tafakkur darajasi va ma'naviy dunyosini aks ettiradi. Til qanchalik boy va mazmunli bo'lsa, fikrlash jarayoni ham shunchalik keng va teran bo'ladi.

Til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik qadimdan faylasuflar va tilshunolar e'tiborida bo'lgan. Inson fikrni til orqali shakllantiradi va ifodalaydi. Demak, til boyligi tafakkurning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lug'at zaxirasi keng bo'lgan shaxslar murakkab tushunchalarni tezroq anglaydi, muammolarni tahlil qilish va yechim topishda faolroq bo'ladi. Chunki so'z boyligi insonning dunyo haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Har bir

yangi o'zlashtirilgan so'z inson ongida yangi tushuncha yoki ma'no qatlamini hosil qiladi.

Til boyligi insonning nutq madaniyatida yaqqol namoyon bo'ladi. Nutq madaniyati bu fikrni adabiy til me'yorlariga mos, aniq va ta'sirchan ifodalash qobiliyatidir. Nutq boyligi faqat ko'p gapirish bilan belgilanmaydi, balki kerakli so'zni to'g'ri tanlay olish, uslubiy vositalardan unumli foydalanish va muloqot vaziyatiga mos nutq qurish bilan belgilanadi. Shu ma'noda nutq madaniyati insonning umumiy madaniyati va intellektual darajasining ko'rsatkichidir. Til boyligining shakllanishida oila muhiti muhim rol o'ynaydi. Bola ilk bor tilni oilada o'zlashtiradi. Ota-onaning nutqi, oiladagi muloqot madaniyati va kitobxonlik muhiti bolaning lug'at boyligiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Psixologik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bolalik davrida boy nutqiy muhitda ulg'aygan bolalarda so'z boyligi kengroq bo'ladi va bu ularning keyingi ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir qiladi. Shu sababli oiladagi muloqot sifati inson kamolotining dastlabki poydevori sifatida qaraladi.

Ta'lim tizimi ham til boyligini rivojlantirishning asosiy omillaridan biridir. Maktab va oliy ta'lim jarayonida o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, nutq madaniyatini rivojlantirish va fikrni mantiqiy ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Ona tili va adabiyot darslari ayniqsa bu borada katta ahamiyatga ega. Badiiy asarlarni o'qish orqali o'quvchilar yangi so'zlar, iboralar va uslubiy vositalarni o'zlashtiradi. Bu esa ularning nutq imkoniyatlarini kengaytiradi. Kitobxonlik madaniyati til boyligini shakllantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Mutaxassislarning fikricha, muntazam kitob o'qiydigan insonlarning lug'at zaxirasi sezilarli darajada boy bo'ladi. Badiiy adabiyot insonni turli davrlar, madaniyatlar va insoniy kechinmalar bilan tanishtiradi. Natijada kitobxonning nafaqat so'z boyligi, balki dunyoqarashi ham kengayadi. Ayniqsa, klassik adabiyotlar tilning nozik imkoniyatlarini

o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Alisher Navoiy asarlaridagi boy leksika va badiiy ifodalar o‘zbek tilining cheksiz imkoniyatlarini namoyon etadi.

Til boyligi ma’naviy kamolot bilan ham uzviy bog‘liq. Insonning ma’naviy dunyosi ko‘pincha uning nutqida aks etadi. Hurmat, mehr, bag‘rikenglik va odob kabi qadriyatlar til orqali ifodalanadi. Shu sababli nutq madaniyati ma’naviy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Qadimiy Sharq tafakkurida ham odobli va mazmunli nutq insonning komillik belgisi sifatida baholangan.

Til boyligi insonning ijtimoiy munosabatlaridagi muvaffaqiyatiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Muloqot qobiliyati rivojlangan shaxslar ko‘pincha jamiyatda faolroq bo‘ladi. Ishbilarmonlik, pedagogika, siyosat yoki ilm-fan sohalarida muvaffaqiyatga erishishda nutq mahorati muhim omillardan biri hisoblanadi. Fikrni ravon va asosli bayon eta olish insonning yetakchilik salohiyatini oshiradi.

Globalashuv sharoitida til boyligining ahamiyati yanada ortmoqda. Axborot oqimining kuchayishi, xorijiy tillarning kirib kelishi va raqamli kommunikatsiyaning kengayishi til tizimiga yangi elementlarni olib kiradi. Bu jarayon bir tomondan tilni boyitsa, ikkinchi tomondan ayrim hollarda lug‘atning soddalashuviga ham sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda qisqartirilgan va norasmiy ifodalar ko‘payishi yoshlarning nutq madaniyatiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli zamonaviy sharoitda til boyligini saqlash va rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Til boyligi va intellektual rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik ilmiy tadqiqotlarda ham tasdiqlangan. Keng lug‘at zaxirasiga ega bo‘lgan shaxslar odatda o‘qish va yozish ko‘nikmalarini tezroq egallaydi, yangi bilimlarni samaraliroq o‘zlashtiradi. Chunki til tafakkurning asosiy vositasi sifatida murakkab bilimlarni tushunishga yordam beradi. Shu ma’noda til boyligi intellektual salohiyatning muhim ko‘rsatkichidir.

O‘zbek tilining boyligi tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan. Turkiy ildizlar, mumtoz adabiyot va xalq og‘zaki ijodi tilning leksik qatlamini boyitgan.

Maqollar, matallar va iboralar xalq tafakkurining mahsuli bo'lib, ularda milliy mentalitet aks etgan. Masalan, maqollar qisqa shaklda katta ma'no ifodalash xususiyati bilan til boyligining yorqin namunasi hisoblanadi.

Til boyligi faqat individual darajadagi emas, balki jamiyat taraqqiyotining ham muhim omilidir. Til rivojlangan jamiyatlarda ilm-fan, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti yuqori bo'ladi. Chunki til bilimlarni saqlash va avloddan avlodga uzatish vositasi hisoblanadi. Shu sababli milliy tilning boyligini asrash va rivojlantirish milliy taraqqiyotning muhim sharti sifatida qaraladi. Tarjimonlik faoliyati ham til boyligini namoyon etuvchi sohalardan biridir. Yaxshi tarjimon ikki tilning nozik ma'no qatlamlarini chuqur tushunishi zarur. Tarjima jarayonida sinonimlar, uslubiy vositalar va madaniy kontekstlarni to'g'ri tanlash til boyligining amaliy ko'rinishidir. Til boyligini rivojlantirish uchun muntazam kitob o'qish, sifatli muloqot qilish, badiiy va ilmiy adabiyotlarni o'rganish muhimdir. Yangi so'zlarni o'zlashtirish va ularni faol nutqda qo'llash lug'at zaxirasini kengaytiradi. Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalari va ta'lim tizimi ham til boyligini targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi.

Inson kamoloti ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u bilim, axloq va ma'naviyat bilan belgilanadi. Til esa ushbu barcha jihatlarning ifodalanish vositasi hisoblanadi. Til boy bo'lgan sari insonning fikrlash doirasi kengayadi, ma'naviy olami boyiydi va jamiyatdagi faolligi ortadi. Shu sababli til boyligini rivojlantirish insonning o'z ustida ishlashi va komillikka intilishining ajralmas qismi hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, til boyligi insonning tafakkur darajasi, nutq madaniyati, ma'naviy dunyosi va ijtimoiy faolligini belgilovchi muhim mezonlardan biridir. Boy lug'at zaxirasiga ega bo'lgan inson fikrini aniq va ta'sirchan ifodalay oladi, murakkab tushunchalarni chuqur anglaydi hamda samarali muloqot qila oladi. Til boyligi kitobxonlik, ta'lim, oilaviy muhit va doimiy o'z ustida ishlash orqali

rivojlanadi. Shu sababli tilni asrash, uning imkoniyatlarini boyitish va nutq madaniyatini yuksaltirish barkamol avlodni tarbiyalashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2011.
2. A. Hojiyev. O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1974.
3. Sh. Rahmatullayev. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
4. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O‘zbek tilining izohli lug‘ati (5 jildlik). – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
5. N. Mahmudov. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: Ma’naviyat, 2013.